

بوستان، سعدی

• بوستان» سعدی یا «سعدی نامه» نخستین اثر سعدی شاعر و حکیم نامدار ایرانی است که کار سرودن آن در سال « ۶۵۵ هجری قمری پایان یافته است

شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی این اثر را در زمانی که در سفر بوده است، سروده و هنگام بازگشت به شیراز آن را بر دوستانش عرضه کرد. این اثر در قالب مثنوی و در بحر متقارب سروده شده است، و از نظر قالب و وزن شعری حماسی است هر چند که از نظر محتوا به اخلاق و تربیت و سیاست و اجتماعیات پرداخته است. ویژگی مهم این اثر روانی و سادگی زبان آن در کنار مفاهیم عمیق اخلاقی حکمی است که شیخ شیراز در ضمن حکایات به آنها اشاره می‌کند

:کتاب بوستان سعدی از یک سرآغاز (دیباچه) و ده باب تشکیل شده است که ترتیب آن به شرح زیر است

دیباچه

در عدل و تدبیر و رای - باب اول

در احسان - باب دوم

در عشق و مستی و شور - باب سوم

در تواضع - باب چهارم

در رضا - باب پنجم

در قناعت - باب ششم

در عالم تربیت - باب هفتم

در شکر بر عاقبت - باب هشتم

در توبه و راه صواب - باب نهم

در مناجات و ختم کتاب - باب دهم

این کتاب حدود چهار هزار بیت دارد، و سعدی آن را به نام «اتابک ابوبکر بن سعد زنگی» کرده است. بر این کتاب شرح‌های فراوانی هم نگاشته شده است و البته نسخه‌های فراوانی هم از آن تجدید طبع شده است که نسخه تصحیح زنده‌یاد محمدعلی فروغی و نسخه تصحیح با تحشیه‌نویسی و مقابله با سایر نسخه‌ها به کوشش مرحوم دکتر غلامحسین یوسفی (انتشارات خوارزمی) از جمله مهمترین این کتاب‌ها به شمار می‌روند

نمونه اشعار بوستان سعدی

شبی یاد دارم که چشم نخفت شنیدم که پروانه با شمع گفت

که من عاشقم گر بسوزم رواست تو را گریه و سوگواری چراست؟
برفت انگبین یار شیرین من بگفت ای هوادار مسکین من
چو شیرینی از من به در می‌رود چو فرهادم آتش به سر می‌رود
همی‌گفت و هر لحظه سیلاب درد فرو می‌دویدش به رخسار زرد
که‌ای مدعی! عشق کار تو نیست که نه صبر داری، نه پارای ایست
تو بگریزی از پیش یک شعله خام من استاده‌ام تا بسوزم تمام
تو را آتش عشق گر پر بسوخت مرا بین که از پای تا سر بسوخت
نمانده ز شب همچنان بهره‌ای به زاری بکشتش پریچهره‌ای
که اینست پایان عشق ای پسر همی‌گفت و می‌رفت دودش به سر
به کشتن فرج یابی از سوختن اگر عاشقی خواهی آموختن

گلستان، سعدی

شیرازی که در یک دیباچه و هشت باب به نثر مُسَجَعِ گلستان کتابی است نوشته شاعر و نویسنده معروف ایرانی سعدی (آهنگین) نوشته شده است. غالب نوشته‌های آن کوتاه و به شیوه داستان‌ها و نصایح اخلاقی است.

شروع کرد هجری سال ۶۵۶ عدی نگارش کتاب *گلستان* را کمتر از یک سال بعد از تدوین *بوستان*، در اول اردیبهشت و «هنوز از گل بوستان بقیتی موجود بود» که نگارش آن را به پایان رساند؛ بنابراین کتاب *گلستان* در مدت پنج یا شش ماه نوشته شد که -به نظر محمدعلی همایون کاتوزیان، منتقد ادبی- شبیه به معجزه است.

شد همایون کاتوزیان با توجه به شواهدی در *گلستان*، معتقد است که سعدی پس از نگارش *بوستان* دچار نوعی افسردگی و با این فکر که عمر خود را به بطلالت گذرانده و به ایام پیری رسیده‌است، دست از کار کشید؛ اما دوست یا دوستانی او را به نوشتن کتاب جدیدی مصمم کردند. نگارش کتاب *گلستان* در این مدت کوتاه، می‌تواند نشانی از فرح و انبساطی باشد که پس از یک دوره افسردگی -موقتاً- بروز می‌کند.

تقدیم و ابراز امیدواری کرد که مورد پسند وی جوان *فارس* سعدی این کتاب را تلویحاً به سعدبن ابوبکر زنگی، ولیعهد واقع شود.

با این حال، سعدی تا سالها پس از این تاریخ (دست کم بیست تا سی سال) همچنان به سرودن اشعار مشغول بوده و این تئوری مطرح است که احتمالاً در این دوران، آثار گذشته خود از جمله *گلستان* را بازبینی و اصلاح می‌کرده‌است/

منت چه بر خورده چون که عیال منش در باب کرامت و بشکوه پیشین
 نوزده خشت بر سرش گذاشته زین رو... نوزده خشت... چون بر سرش آید
 منج آید است پس در سرستان بخت... در سر منی شکر...
 نوزده خشت... در بانی که بر آید
 در عهد آن... در شکر
 بنده و جان پر که از تقصیر...
 در کینه پندار... در پیشین
 در این رحمت... در سپید... در خانی که در پیشین
 در پاکشید... در نام... در کانی... در پیشین
 در... در... در...

بهارستان، جامی

از مهم ترین آثار ادبی جامی کتاب "بهارستان" است که جامی قسمتی از آن را به پیروی از گلستان سعدی نوشته، ولی مسلم است که قصد او در این کار ساده تر کردن انشاء متذوقانه سعدی در شاهکارش بود و یا او نمی توانست شیوه ی استادانه نویسنده افسونکار شیرازی را چنان که باید دنبال کند و به همین سبب انشاء ی بهارستان، حتی در آن قسمت که رنگ ادبی آن بیش تر است، بیش از آن چه انتظار می رود متمایل به سادگی است و شاید یکی از علل این تمایل اختصاص کتاب به تعلیم فرزند نوآموز مصنف بود. بهارستان در هشت روضه، مقدمه و خاتمه ترتیب یافته است

پریشان، قآنی شیرازی

یکی از سخن سرایان و نویسندگان بزرگ در قرن سیزدهم ه. ق حکیم میرزا حبیب شیرازی متخلص به قآنی است. وی در کنار شاعری به نویسندگی نیز پرداخته است و کتاب پریشان خود را برای تعلیم مفاهیم تربیتی، اخلاقی و پند و اندرز نوشته است. اگر از دریچه ادبیات تعلیمی به کتاب پریشان بنگریم، به گنجینه ای سرشار از معرفت شناسی عرفانی و مواظ و نکات تربیتی و اخلاقی ارزشمند بر می خوریم، به گونه ای که هر کدام از این مفاهیم و آموزه های تعلیمی می تواند سرمشقی برای زندگی علمی و عملی جامعه انسانی قرار گیرد. پژوهش حاضر با روش تحلیلی- توصیفی به بررسی آموزه های تعلیمی کتاب پریشان پرداخته است و ساخت معنایی دوگانه حکایت ها و پندها را بررسی نموده است. صفات تربیتی و اخلاقی خوب و بد نشان می دهد آموزه های تعلیمی حکیم قآنی چه بوده اند و چه بسامدی داشته اند و چه صفات تربیتی و اخلاقی نزد وی نیکو و چه صفاتی نزد وی مذموم و نکوهیده شمرده شده اند. از خلال همین صفات نیز می توان دریچه ای به دنیای انسان های عصر حکیم قآنی باز کرد و جامعه آن دوران را به خوبی تماشا نمود

قابوسنامه، عنصر المعالی کیکاووس بن اسکندر بن وشمگیر

قابوس نامه اثر عنصر المعالی کیکاووس بن اسکندر بن وشمگیر بن زیار از شاهزادگان خاندان زیاری است. این « خانواده در قرن چهارم و پنجم هجری در شمال ایران بخصوص در گرگان و طبرستان و گیلان و دیلمستان و رویان و ری حکمروایی داشته اند

نویسنده این کتاب را برای فرزندش گیلان شاه نوشته و در آن از آداب اجتماعی، تربیت فرزند و آداب مملکت داری سخن گفته است. او خواسته است با تألیف کتاب، حاصل تجربیات خود را در اختیار فرزندش بگذارد و او را راهنمایی کند و مسائل مختلف زندگانی و هنرها و پیشه های گوناگون آن زمان را بدو بیاموزد

کتاب مشتمل بر پیشگفتار، مقدمه مصحح، متن کتاب و تعلیقات است که متن کتاب در چهل و چهار باب تدوین شده است. شیوه نگارشی عنصر المعالی در این کتاب بدین صورت است که در هر باب ابتدا خطاب به پسر خود به تعریف موضوع مورد نظر می‌پردازد و سپس برای توضیح بیشتر مطلب حکایاتی نقل می‌کند.

کتاب از آثار مهم نثر ساده در اواخر قرن پنجم به حساب می‌آید و شامل موضوعات بسیار متنوعی چون رسوم لشکرکشی، مملکت داری، دانش و فنون متداول، آیینهای معمولی زندگی، طرز غذا خوردن و همچنین مسایل اجتماعی و تربیتی مثل عشق ورزیدن، دوست گزیدن و فرزند پروردن و خلاصه علوم چون طب، نجوم و شاعری می‌باشد. روش انشای این کتاب شیوه نثر مرسل معمول قرنهای چهارم و پنجم هجری قمری است و نشان دهنده دامنده وسیع اطلاعات نویسنده می‌باشد

دلیل روشن ارزش معانی و لطف شیوه بیان قابوس نامه توجه و اقبالی است که در طی قرنهای از طرف فارسی زبانان و فارسی خوانان نصیب این کتاب شده است چندان که سنائی غزنوی در حدیقه الحقیقه - که نظم آن را در سال ۵۲۵ ق به پایان رسانیده - حکایتی از قابوس نامه را عینا به نظم در آورده است و از آن پس محمد عوفی در جوامع الحکایات و لوامع الروایات، و قاضی احمد غفاری در نگارستان، و محمد حبله رودی در جامع التمثیل، و فزونی استرآبادی در کتاب بحیره، و نظامی گنجوی در خسرو و شیرین، و بسیاری دیگر مطالبی از آن نقل کرده‌اند که گاه با ذکر ماخذ است و گاه اگر چه از قابوس نامه یادی نکرده‌اند معلوم است که از آن بهره برده‌اند.

• کیمیای سعادت، امام غزالی

از جمله کتابهای پارسی امام غزالی کیمیای سعادت از ارزش بیشتری برخوردار است. این کتاب لطیف و زیبا از جمله گرانبها ترین آثار قرن پنجم هجری به شمار میرود که از لحاظ فصاحت کلام، سلاست انشاء و خالی بودن از تکلف و تصنع کمتر نظیر خود را در زبان پارسی دارد.

کیمیای سعادت چکیده ای است از کتاب بزرگ احیاء علوم الدین در تازی. در مورد احیاء علوم الدین ستایشهای زیادی صورت گرفته چنانکه بعضی گفته اند: «اگر علوم اسلامی نابود شود، همه را می‌توان از کتاب احیاء برون کشید.» که این گفته در مورد کیمیای سعادت نیز میتواند صدق کند و دانشوران کیمیای سعادت را «دایره المعارف اسلامی و عرفانی» خوانده اند.

مقدمه کتاب در چهار عنوان است: خود شناسی، خدا شناسی، دنیا شناسی و آخرت شناسی. متن کیمیا مانند احیاء به چهار رکن تقسیم شده: عبادات، معاملات، مهلکات و منجیات. و هر یک ازین چهار رکن به ده اصل تقسیم گردیده. در بیان این چهار رکن امام غزالی می‌فرماید:

«و اما ارکان این معاملات مسلمانی چهار است: دو به ظاهر تعلق دارد و دو به باطن. آن دو که به ظاهر تعلق دارد: رکن اول گزاردن فرمان حق است، که آن را عبادات گویند.

رکن دوم نگاه داشتن ادب است اندر حرکات و سکناات و معیشت، که آنرا معاملات گویند.

و اما آن دو که به باطن تعلق دارد:

یکی پاک کردن دل است از اخلاق ناپسندیده؛ چون خشم و بخل و حسد و کبر و عُجب و ریا، که این اخلاق را مهلکات گویند و عَقَبَاتِ راه دین گویند.

و دیگر رکن آراستن دل است به اخلاق پسندیده، چون صبر و شکر و محبت و رضا و رجا و توکل، که آنرا مُنْجِیَاتِ گویند.»

امام غزالی بنا بر گفته خودش در دیباچه کیمیای سعادت، این کتاب را برای کسانی که به تازی فهم نداشتند تصنیف کرد. و چنین گفته: « و ما اندرین کتاب، جمله این چهار عنوان و چهل اصل شرح کنیم از بهر پارسی گویان؛ و قلم نگاه داریم از عبارات بلند و منغلق و معانی باریک و دشوار تا فهم توان کرد. و اگر کسی را رغبت به تحقیق و تدقیق باشد و رای این، باید که آن از کتاب تازی طلب کند چون کتاب احیاء علوم الدین و کتاب جواهر القرآن و تصانیف دیگر، که در این معنی به تازی کرده آمده است؛ که مقصود این کتاب عوام خلق اند که این معنی به پارسی التماس کردند و سخن از حد فهم ایشان در نتوان گذاشت.»

کیمیای سعادت چندین بار توسط مرحومان احمد آرام و حسین خدیوچم با زحمات و کار جداگانه در تهران به چاپ رسیده است. مرحوم حسین خدیوچم، که ترجمه پارسی احیاء علوم الدین را نیز تألیف و به چاپ رسانده، با زحمات بسیار و صدق بی انتها متن کامل کیمیای سعادت را در سال ۱۳۶۱ در دو جلد به چاپ رساند و تا حال بیش از ده بار به نشر رسیده است. کیمیای سعادت چندین بار به زبانهای انگلیسی، عربی، ترکی، ایتالوی، هندی و اردو، بنگالی و مالی (زبان کشورهای مالیزیا و سنگاپور) ترجمه گردیده است.

- مرزبان نامه،
- جاویدان خرد،